

Новіков В.В.

*аспірант кафедри кримінального права та кримінології
факультету № 1 ІПФПНП ЛьвДУВС*

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТА ТА ПРЕДМЕТА СКЛАДУ ДИВЕРСІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Вступ. Склад злочину, передбачений ст. 113 КК України не є новелою українського законодавства. Диверсія є одним із тих складів кримінальних правопорушень, які так би мовити перейшли у спадок з Кримінального кодексу 1960 року, а також попередніх редакцій цього нормативно-правового акту. Зважаючи на те, що з першого погляду склад диверсії пройшов тривалий шлях апробації, не можна не звернути увагу на окремих дискусійних, а подекуди й відверто проблемних аспектах зумовлених окремими ознаками складу цього злочину.

З огляду на це видається щонайменше дивним те, що з однієї сторони склад диверсії передбачений у законодавстві України здавна і не зазнавав істотних редакційних змін, з іншої диверсія – це склад злочину з багатьма невідомими. Така ситуація обумовлена в першу чергу тим, що до горезвісних подій в Україні про склад цього злочину згадували як правило в межах вивчення відповідних навчальних дисциплін, і не більше. Проте, події останніх років зумовили практичну реалізацію положень цієї статті, і засвідчили не вельми ефективну її редакцію, що яскраво підтверджується судовою практикою.

Вказані проблеми обумовлені не достатньо чітким визначенням окремих ознак складу цього злочину, що провокує до подекуди надто широких меж у трактуванні його положень.

Досвід застосування положень ст. 113 КК України, а також теоретичні постулати у цьому аспекті засвідчують наявність окремих проблем, пов'язаних із визначенням змісту об'єкта та предмета складу диверсії, що обумовлює доцільність ґрунтовнішого теоретичного пошуку у цій царині.

Дослідження вказаних проблем дасть змогу: по-першу, виявити; по-друге, усунути наявні теоретичні та практичні проблеми, що у свою чергу зумовить зменшення кількості помилок у правозастосовній та судовій практиці.

З огляду на зазначене доцільність у проведенні ґрунтовного дослідження ознак складу диверсії не піддається сумніву.

Загалом дослідженню складу цього злочину присвятили свої праці чимало вчених, серед яких можна виділити праці О.Ф. Бантишева, О. Ю. Гайворонського, А.І. Климосюка, О.О. Климчука, В.В. Колоскова, В.А. Ліпкана, С.Я. Лихової, В.О. Навроцького, О.Ф. Пасеки, Є.Д. Скулиша, В. Я. Тація, М.І. Хавронюка, Р.Л. Чорного, О.А. Чувакова, В.І. Шакуна, О.В. Шамари тощо.

Зважаючи на чималу кількість наукових праць присвячених аналізу складу диверсії, у тому числі на дисертаційному рівні, слід вказати на те, що окремі аспекти залишились надалі не вирішеними й потребують подальших досліджень.

Метою статті є дослідження положень кримінального законодавства, яке регламентує відповідальність за вчинення диверсії, в частині визначення об'єкта та предмета складу цього злочину, виявлення проблем, пов'язаних з цим, а також можливих шляхів їх вирішення.

Результати дослідження. Єдиною підставою кримінальної відповідальності, як відомо, є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого КК України. У ч. 1 ст. 2 КК України при формулюванні підстави кримінальної відповідальності законодавець використовує, таке поняття як склад злочину, однак його змісту не розкриває.

З огляду на це визначення змісту та структури поняття «склад злочину» стало витвором теорії кримінального права, під яким пропонується розуміти сукупність об'єктивних та суб'єктивних ознак, що визначають діяння як злочин. До об'єктивних ознак, як відомо, належить: об'єкт та об'єктивна сторона; до суб'єктивних – суб'єкт та суб'єктивна сторона.

Щодо першого із елементів складу злочину, слід зазначити, що відображення поняття об'єкта складу злочину у положеннях КК України немає. Відповідно поняття, класифікація, ознаки цього елемента складу злочину є витвором виключно теоретичним.

Одна із класифікацій об'єкта складу злочину поділяє це елемент складу злочину на: загальний, родовий та безпосередній. Оскільки загальний об'єкт для характеристики складу диверсії значення немає, увагу, в першу чергу, слід приділити родовому об'єкту злочинів проти основ національної безпеки, до яких належить й диверсія.

Загалом у теорії кримінального права родовим об'єктом визначається певна група суспільних відносин, які охороняються кримінальним законом. З цієї причини родовим об'єктом злочинів проти основ національної безпеки загалом, та диверсії зокрема визначають суспільні відносини, які забезпечують державну безпеку, конституційний лад, суверенітет, тери-

торіальну недоторканність, обороноздатність, тобто основи національної безпеки України. Іншими словами, зазначає він, родовим об'єктом цих злочинів є суспільні відносини, що забезпечують саме існування України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної і правової держави (ст. 1 Конституції України) [1, С. 352].

Проте таке трактування родового об'єкта цієї групи злочинів не є беззаперечним. Так, В.Я. Тацій під родовим (груповим) об'єктом пропонує розуміти об'єкт, що охоплює певне коло тотожних або однорідних за своєю соціально-політичною і економічною сутністю суспільних відносин, які повинні охоронятись в силу цього єдиним комплексом взаємопов'язаних кримінально-правових норм [2, С. 85]. Вказаний науковець зазначає, що родовим об'єктом злочинів, передбачених розділом I Особливої частини КК України є суспільні відносини з охорони національної безпеки України: її конституційного ладу, суверенітету, територіальної недоторканості, обороноздатності [3, С. 25].

Окрім того, здійснюючи дослідження родового об'єкта злочинів проти основ національної безпеки В.А. Ліпкан та І.В. Діордіца звертають увагу на певні його особливості. Так, згадані автори зазначають, що ці суспільні відносини є «прихованими» від безпосереднього сприйняття. Це припущення вони зробили на основі аналізу положень, закріплених у Законі України «Про основи національної безпеки України» та з урахуванням загального розуміння життєво важливих національних інтересів [4, С. 133-134].

Однак, для правильної кваліфікації діяння в першу чергу значення має саме безпосередній об'єкт складу кримінального правопорушення, який у теорії загалом визначається, як суспільне відношення на яке безпосередньо посягає особа вчиняючи суспільно небезпечне діяння.

Слід наголосити на тому, що у теорії кримінального права безпосередній об'єкт складу диверсії визначаю по-різному, що аж ніяк не сприяє ефективному застосуванню цієї норми на практиці.

У наукових публікаціях щодо визначення змісту безпосереднього об'єкта злочину, передбаченого ст. 113 КК України можна зустріти наступні думки.

Як відзначає В.В. Сверчкова, основним об'єктом диверсії є економічна система, додатковим – чужа власність, факультативними об'єктами – життя, здоров'я особи [5, С. 221]. Подібну позицію відстоює й В.Т. Батичко, який зазначає, що об'єктами диверсії є економічна безпека та обороноздатність [6, С. 252]. Безпосереднім об'єктом диверсії С.І. Селецький визначає економічну основу, внутрішню безпеку України, а також

життя і здоров'я людей, економічну безпеку тощо, залежно від форми диверсії [7, С. 20]. Схожу думку висловлюють й Л.В. Іногамовой-Хегай, О.І. Рарог та О.І. Чучаєв які відзначають, що безпосереднім об'єктом диверсії є економічна безпека та обороноздатність держави [8, С. 578].

Дещо ширше цю ознаку характеризує А.С. Климосюк, який зазначає, що безпосереднім об'єктом диверсії виступають: 1) під час вчинення дій, спрямованих на масове знищення людей – суспільні відносини у сфері безпеки життя багатьох людей; 2) під час вчинення дій, спрямованих на масове заподіяння тілесних ушкоджень чи іншої шкоди здоров'ю людей – суспільні відносини у сфері безпеки здоров'я багатьох людей; 3) під час вчинення дій, спрямованих на зруйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення – суспільні відносини, які забезпечують охорону таких об'єктів в економічній, воєнній та інформаційній сферах; 4) під час вчинення дій, спрямованих на радіоактивне забруднення – суспільні відносини у сфері безпеки території як особливої соціальної макроматеріальної цінності; 5) під час вчинення дій, спрямованих на масове отруєння – суспільні відносини у сфері безпеки життя та здоров'я багатьох людей чи тварин; 6) під час вчинення дій, спрямованих на поширення епідемій – суспільні відносини у сфері безпеки життя та здоров'я багатьох людей; 7) під час вчинення дій, спрямованих на поширення епізоотій – суспільні відносини щодо забезпечення охорони об'єктів тваринного світу, як життєво важливих соціальних цінностей в екологічних чи економічних сферах, до яких вони належать; 8) під час вчинення дій, спрямованих на поширення епіфітотій – суспільні відносини щодо забезпечення охорони об'єктів рослинного світу, як життєво важливих соціальних цінностей в екологічних чи економічних сферах, до яких вони належать [9, С. 109].

В наукових публікаціях зустрічаються й позиції зовсім іншого спрямування. Так, В. С. Картавцев вважає, що об'єктом диверсії можуть бути життя та здоров'я людей, землі, моря, водоймища, річки, ліси, парки, гаї, важливі споруди і комунікації народногосподарського чи оборонного значення (фабрики, заводи, мости, греблі, вокзали, електростанції, газопроводи, склади тощо), стада тварин, риби, молюски, рослини (посіви на кореню) [10, С. 39].

При визначенні безпосереднього об'єкта цього злочину необхідно за основу брати положення нового Закону України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII.

Саме у цьому Законі національна безпека України у ст. 1 визначається як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності,

демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. При цьому національні інтереси України у цьому Законі трактуються як життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян [11].

З огляду на зазначене безпосереднім об'єктом диверсії можна визначити, як суспільні відносини, що виникають при забезпеченні національної безпеки у сфері економічної, екологічної безпеки, безпеки у сфері оборони держави, забезпечення людського, рослинного чи тваринного потенціалу.

Наступною ще більш проблемною ознакою складу диверсії є предмет.

Предмет складу злочину, не зважаючи на те, що він не є обов'язковою ознакою будь-якого злочину, у багатьох випадках має важливе значення для визначення рівня суспільної небезпеки діяння, відмежування одного злочину від іншого тощо.

Як з цього приводу зазначається у науковій літературі його властивості дозволяють відмежувати злочин від адміністративного чи іншого правопорушення, оскільки оцінка багатьох дій значною мірою залежить від характеристики саме предмета злочину. Ця ознака сприяє розмежуванню окремих посягань, характеризуючи їх індивідуальні особливості, характер і ступінь суспільної небезпеки злочинних діянь [12, С. 44].

Загалом не вдаючись у надмірну полеміку щодо визначення змісту цієї ознаки, можна констатувати, що загалом ця ознака виражає річ матеріального світу на яку безпосередньо спрямовано злочинне діяння.

Оскільки окремі форми об'єктивної сторони диверсії відносяться до предметних, тобто, обов'язковою їх складовою є предмет злочину, то його правильне визначення має важливе значення для встановлення наявності в діях особи складу злочину загалом, та правильної кваліфікації цих дій зокрема.

Складність визначення предмета диверсії обумовлена кількома чинниками. По-перше, використання у положеннях ст. 113 КК України понять «об'єктів, які мають важливе народногосподарське значення» чи «об'єктів, які мають важливе оборонне значення» без визначення безпосередньо в законі їх змісту навряд можна назвати вдалою ідеєю. По-друге, вказівки на інші предмети цього складу злочину у положеннях ст. 113 КК України взагалі не містяться, і їх наявність лише логічно впливає з положень окремих форм об'єктивної сторони цього складу злочину (дій,

спрямованих на розповсюдження епізоотій чи епіфітотій – об'єкти тваринного чи рослинного світу). По-третє, предмети складу диверсії в окремих випадках співпадають з предметом інших злочинів, передбачених в інших розділах Особливої частини КК України, що потребує врахування при кваліфікації інших розмежувальних ознак. А це у певних випадках є складним (або ж неможливим) завданням.

Аналіз наукових праць щодо визначення змісту предмета складу диверсії дає підстави зробити висновок, що єдності серед науковців і тут немає.

Так, до прикладу, О.Ф. Бантишев та О.В. Шамара предметом диверсії визначають майно, тобто об'єкти, що мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, об'єкти тваринного і рослинного світу, довілля [13, С. 103-104].

Щодо предмету диверсії в науковій літературі можна знайти різні позиції. Так, до предмета аналізованого складу злочину О.О. Дудоров та Є.О. Письменський відносять: життя і здоров'я людей, важливі спорудження й комунікації народногосподарського чи оборонного призначення (фабрики, заводи, мости, греблі, вокзали, електростанції, газопроводи, склади тощо), череди тварин (коні, корови, свині, вівці), пташині ферми, рослини (посіви на корм), риба у водоймищах, посіви сільськогосподарських чи інших культур, лісові масиви тощо [14, С. 942]. Подібну позицію займає В.С. Картавцев. Зокрема він зазначає, що предметом диверсії можуть бути: життя і здоров'я людей, землі, моря, водоймища, річки, ліси парки, гаї, важливі споруди та комунікації народногосподарського чи оборонного значення (фабрики, заводи, мости, греблі, вокзали, електростанції, газопроводи, склади тощо), стада тварин, риби, моллюски, рослини (посіви на кореню) [10, С. 39].

На думку М.І. Мельника та М.І. Хавронюка предметом диверсії є: земельні угіддя, водойми, ліси, стада та колекції тварин, рибу, що водиться у ставах та інших водоймищах, великі пасіки, посіви сільськогосподарських чи інших культур, будівлі, споруди та інші об'єкти, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, від діяльності яких залежить життєдіяльність певних регіонів чи інших великих територій, належне функціонування певних галузей економіки, структур державного управління, у тому числі підприємства, зруйнування чи пошкодження яких само по собі є фактором небезпеки [15, С. 276].

Як справедливо зазначає О.А. Чуваков, формулювання предмета диверсії багато в чому перебуває в прямій залежності від спрямованості конкретного посягання, що залежить від відповідної форми об'єктивної

сторони такого злочину. У залежності від того, наприклад, на що спрямовані вибухи чи підпали: на фабрики чи заводи, військові частини чи склади постачання, предметом відповідно можуть бути ті самі фабрики і заводи, військові частини і склади. Відповідно, якщо це такі форми об'єктивної сторони, як поширення епізоотій чи епіфітотій, то предметами таких злочинів уже виступають череди тварин, ферми, поля сільськогосподарських культур, сади тощо. Таким чином, науково-теоретичний аналіз концептуальних проблем установлення ознак об'єкта злочинів проти основ національної безпеки України, який ми здійснили, дозволяє констатувати, що у вітчизняній теорії кримінального права відсутнє однакове розуміння в частині формулювання безпосередніх об'єктів таких злочинів, про що свідчать судження авторитетних дослідників у цій сфері [16, С. 223-224].

З огляду на це можна визначити, що до предмета диверсії належать: 1) об'єкти, які мають важливе народногосподарське значення; 2) об'єкти, які мають важливе оборонне значення; 3) об'єкти радіоактивного забруднення; 4) об'єкти тваринного світу; 5) об'єкти рослинного світу.

Натомість визначені види предмета диверсії охоплюють собою підвиди предмета складу диверсії (наприклад, об'єкти, які мають важливе народногосподарське значення: фабрики, заводи, мости, греблі тощо). Нажаль, не досить вдале визначення законодавцем предмета диверсії у ст. 113 КК України не дає змоги на сьогодні встановити вичерпний перелік підвидів предмета диверсії, що вочевидь свідчить про доцільність перегляду предмета складу цього злочину.

З урахуванням зазначеного вище щодо предмета злочину, передбаченого ст. 113 КК України виникає думка, що визначити вичерпний перелік того, що може бути предметом диверсії на сьогодні не видається можливим. Фактично будь-що може бути визнано предметом диверсії за наявності щонайменше трьох умов: 1) те, на що посягає особа при диверсії повинно відповідати поняттю предмета злочину; 2) такий предмет повинен мати важливе народногосподарське чи оборонне значення (чисто оціночні поняття); 3) посягання на такий предмет спричиняє або може спричинити істотну шкоду безпеці держави.

З огляду на зазначене, очевидно є доцільність законодавчого коригування предмета складу злочину, передбаченого ст. 113 КК України.

Висновки. У підсумку з огляду на зазначене можна зробити наступні висновки: по-перше, теоретичні напрацювання щодо визначення родового об'єкта злочинів проти основ національної безпеки загалом та безпосереднього об'єкта складу диверсії потребують коригування з ог-

ляду на положення Закону України «Про національну безпеку України»; по-друге, основним безпосереднім об'єктом диверсії можна визначити суспільні відносини, що виникають при забезпеченні національної безпеки у сфері економічної, екологічної безпеки, безпеки у сфері оборони держави, забезпечення людського, рослинного чи тваринного потенціалу; по-третє, в теорії кримінального права немає єдності щодо визначення предмета складу диверсії, а також переліку об'єктів/майна, які можуть виступати цієї ознакою складу злочину; по-четверте, до предмета диверсії можна віднести: 1) об'єкти, які мають важливе народногосподарське значення; 2) об'єкти, які мають важливе оборонне значення; 3) об'єкти радіоактивного забруднення; 4) об'єкти тваринного світу; 5) об'єкти рослинного світу; по-п'яте, чинна редакція ст. 113 КК України в частині визначення предмету цього злочину потребує редагування, оскільки правозастосовна та судова практика засвідчує неможливість чіткого визначення його змісту; по-шосте, усе зазначене свідчить про доцільність подальших ґрунтовних досліджень у цьому напрямку.

1. *Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар* / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін.; За заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. К.: Концерн «Видавничий Дім Ін Юре», 2003. 1196 с.
2. *Тацій В.Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве* / В.Я. Тацій. Харьков: Вища школа, 1988. 182 с.
3. *Кримінальне право України. Особлива частина: підручник* / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін.; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 3-тє вид., перерод. і доповн. К.: Юрінком Інтер, 2007. 624 с.
4. *Ліпкан В.А., Діордіца І.В. Національна безпека України: кримінально-правова охорона: Навчальний посібник. (Серія: Національна і міжнародна безпека).* К.: КНТ, 2007. 292 с.
5. *Сверчков В.В. Уголовное право. Особенная часть: Краткий курс лекций* / В.В. Сверчков. 5-е изд., перераб. и доп. М.: Высшее образование, Юрайт-Издат, 2009. 262 с.
6. *Батычко В.Т. Уголовное право. Общая и Особенная части. Курс лекций* / Таганрогский государственный радиотехнический университет, 2006. 325 с.
7. *Селецький С.І. Кримінальне право України. Особлива частина. Навчальний посібник* / С.І. Селецький. К.: Центр учбової літератури, 2008. 496 с.
8. *Уголовное право. Особенная часть: Учебник. Издание второе исправленное и дополненное* / Под ред. Л.В. Иногамовой-Хегай, А.И. Раро-

га, А.И. Чучаева. М.: Юридическая фирма «КОНТРАКТ»: ИНФРА-М, 2008. 800 с.

9. Климосюк А. С. *Безпосередній об'єкт диверсії (стаття 113 КК України) / А. С. Климосюк // Проблеми законності. 2017. Вип. 137. С. 101-112*
10. Картавцев В. С. *Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (наукові засади кваліфікації): навч. посібник / В. С. Картавцев. К. : Вид-во Національної академії СБ України, 2004. 57 с.*
11. *Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2469-19/print1511769786128264>*
12. Лацук Є. В. *Предмет злочину в кримінальному праві України / Є. В. Лацук : Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 // Національна академія внутрішніх справ України. К., 2005. 262 с.*
13. Бантишев О. Ф. *Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації): монографія / О. Ф. Бантишев, О. В. Шамара. 2-е вид., перерод. та доп. К.: Наук.-вид. Відділ НА СБ України, 2010. 168 с.*
14. *Науково-практичний коментар до кримінального кодексу України: у 2 ч. / за заг. ред. М. О. Потебенька, В. Г. Гончаренка. Ч. 2-га. К.: Форум, 2001. 942 с.*
15. *Науковов-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 9-те вид., перероб. та допов. К.: Юридична думка, 2012. 1316 с.*
16. Чуваков О. А. *Кримінально-правова протидія злочинам проти основ національної безпеки України : теорія і практика / О. А. Чуваков : дис. ... д-ра. юрид. наук : спеціальність 12.00.08 – кримінальне право та кримінології; кримінально-виконавче право // Одеський національний університет імені І. І. Мечнікова МОН України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Київ. 2017. 468 с.*

Новіков В.В. Проблеми визначення об'єкта та предмета складу диверсії у кримінальному праві України

Розглянуто окремі теоретичні та практичні проблеми щодо визначення об'єкта та предмета складу злочину, передбаченого ст. 113 КК України. Досліджено доктринальні положення теорії кримінального права щодо визначення змісту окремих ознак складу цього злочину. Проаналізовано погляди науковців щодо визначення переліку предметів диверсії, а також їх змісту.

Визначено окремі проблемні аспекти, які надалі присутні в положеннях кримінального законодавства в частині визначення об'єктивних ознак складу злочину, передбаченого ст. 113 КК України.

Здійснено аналіз спільних та відмінних характеристик вказаних ознак цього злочину.

Визначено основні ключові особливості предмета диверсії та відмінність складу цього злочину від суміжних з урахуванням специфіки цієї ознаки складу кримінального правопорушення.

Охарактеризовано взаємозв'язок предмета диверсії з окремими формами об'єктивної сторони складу цього злочину.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, склад кримінального правопорушення, об'єкт складу кримінального правопорушення, предмет складу кримінального правопорушення, диверсія.

Novikov V.V. Problems of determination of the object and subject of the sabotage in criminal law of Ukraine

Some theoretical and practical problems in determining the object and subject of the crime under Art. 113 of the Criminal Code of Ukraine are considered. The doctrinal provisions of the theory of criminal law concerning definition of the maintenance of separate signs of structure of this crime are examined. The views of scientists on determining the list of objects of sabotage, as well as their content are analyzed.

Certain problematic aspects, which are further present in the provisions of criminal law in terms of determining the objective features of the crime under Art. 113 of the Criminal Code of Ukraine are defined.

The analysis of common and different characteristics of the specified signs of this crime is carried out.

The main key features of the subject of sabotage and the difference between the composition of this crime and related ones, taking into account the specifics of this feature of the criminal offense are determined.

The relationship of the subject of sabotage with certain forms of the objective side of the crime is characterized.

It is established that the theoretical developments on the definition of the generic object of crimes against the foundations of national security in general and the direct object of sabotage need to be adjusted in view of the Law of Ukraine «On National Security of Ukraine».

It was found that in the theory of criminal law there is no unity in determining the subject of the sabotage, as well as the list of objects / property that may be a feature of the crime.

It is proposed to determine the main direct object of sabotage of social relations that arise in ensuring national security in the field of economic, environmental security, security in the field of national defense, ensuring human, plant or animal potential. Instead, the subject of sabotage includes: 1) objects that have important economic

significance; 2) objects of important defensive significance; 3) objects of radioactive contamination; 4) objects of the animal world; 5) objects of the plant world.

Key words: criminal liability, components of a criminal offense, object of composition of a criminal offense, subject of composition of a criminal offense, sabotage.